

Надія НАУМОВА,

науковий працівник Державного музею

Т.Г.Шевченка, м.Київ

ХАТА НА ПРИОРЦІ

У березні 1989 р. Київська міська рада прийняла постанову про створення відділу Державного музею Тараса Шевченка в будинку № 5 на вулиці Вишгородській, де поет знімав квартиру в останній свій приїзд до Києва. Після підготовки історичної довідки, реставрування будинку, створення тематичної структури, тематико-експозиційного плану та експрес-експозиції музейний відділ, який назвали "Хата на Приорці", відкрив свої двері для відвідувачів. Це відбулося 9 березня 1990 р.

Нині вже можна сказати, що цей музейний об'єкт потрібен був не лише жителям мікрорайону, які особливо клопоталися про його відкриття, а й музею Шевченка та шевченкознавству як науці. Хоча щодо цього спочатку були деякі сумніви. Вони торкалися не лише питання "Чи потрібно створювати ще один музей Тараса Шевченка в Києві?". Виникали й інші проблеми: про що розповідатиме експозиція і чи не повторюватиме вона експозиції інших шевченківських музеїв? Але, найголовніше, був певний сумнів щодо самого факту проживання поета на Приорці, що з'явився значно раніше, ніж ідея відтворення меморіального об'єкта. Аби уточнити деякі деталі й відповісти на ряд питань, які виникали у зв'язку з будинком на Вишгородській, скористаймося історичною довідкою.

Те, що Шевченко перебував у Києві влітку 1859 р. протягом двох тижнів, підтверджується документально: 31 липня датовано розпорядження київського генерал-губернатора І.Васильчикова чиновнику особливих доручень М.Андрієвському провести слідство у справі інциденту, що стався поблизу села Межиріч і спричинився до арешту Шевченка. Врешті у зв'язку з цією справою поета і привезли до Києва під наглядом жандарма. А в листі до Варфоломія Шевченка від 14 серпня, уже з дороги він писав: "Вирвався я з того святого Києва і просту тепер, не оглядаючись, до Петербурга". Отже, 11 липня – 13 серпня. Ці дні – невеличка часточка драматичної біографії Шевченка, але вони містять цікаву інформацію, яка увиразнює наше уявлення про Великого Кобзаря, зокрема про його стосунки з киянами.

У той час у Києві жили І.Сошенко (він викладав малювання у Другій гімназії), художник-фотограф І.Гудовський, люди, з якими Шевченко спізнався в 40-ві рр., коли працював в Археологічній комісії Університету святого Володимира (професор Д.Іванишев, художник О.Сенчило-Стефановський та ін.), Шевченкові земляки Петро та Феофан Лебединцеви.

Улітку 59-го в поета з'явилися і нові знайомі: священник Свято-Троїцької церкви Юхим Ботвиновський, який узяв Шевченка на поруки та (за висловом Михайла Чалого) "собутильник" отця Юхима молодий купець Балабуха, чиновник М.Андрієвський, столоначальник Київської консисторії Д.Поставський (обидва прихильно ставилися до поета), генерал-губернатор І.Васильчиков, який удостоїв поета особистої розмови і, віддамо йому належне, не дав ходу доносу на Шевченка (він, за свідченням того ж Чалого, був "человек в высокой степени гуманный"), кравець Чепига з Куренівки (про нього йдеться у спогадах В.Беренштама), співробітник "Основи", дяч недільних шкіл Петро Лобко, козак Ничипір Недоля (його хату на Приорці в 1963 р. намалював художник І.Черніков).

З цих знайомих слід виокремити колегу І.Сошенка Михайла Чалого, інспектора 2-ї Київської гімназії. Він написав першу біографію Шевченка, в якій використав спогади спільних знайомих, а також розповів про ті дні, які вони провели разом, гуляючи по Києву (книжка М.Чалого "Жизнь и произведения Тараса Шевченко (Свод материалов для его биографии)", видана в Києві 1882 р., – надзвичайно цінне джерело для шанувальників поета і нині).

Того літа в будинку № 5 на вул.Вишгородській жила й Варвара Пашковська, яка розповіла своїй рідній сестрі Стефанії Лободі (літературний псевдонім – Крапивіна) про мешкання Шевченка в її домі. Спогади Стефанія записала від сестри в 1862 р., тобто через рік після смерті Шевченка, а

Хата на Приорці. Фото 1963 р.

побачили світ вони лише в 1875 р. у тижневику "Пчела". Серед відомих мемуарних матеріалів про Тараса Шевченка спогади Варвари Матвіївни вирізняються тим, що вона, не торкаючись ні політичних, ні суспільних, ні літературних тем, оповідає про великого поета, як про звичайну людину. Шевченко не читав на Приорці своїх творів, не розповідав господині про заслання. У її спогадах ми бачимо людину з вразливою і ніжною душею, певними звичками. І що дивовижно, ми впізнаємо Шевченка. Так, на запитання: "А хто ж ви будете?" – він міг відповісти: "Як бачите, чоловік собі". Шевченкова сучасниця змальовує людину, яку ми знаємо і з інших мемуарних джерел: вставав рано, витягав власноручно води з колодязя, любив по обіді полежати під яблунею, поблукати по двору й садку до світанку, бо "численні зірочки не пускають його до хати". (Ці факти радянські літературознавці використовували для творення образу українського поета, а от те, що він до сніданку випивав чарочку, заїдаючи її пшонцем, любив борз і гречані галушки із салом, молився Богу просто неба в саду, вже ніяк не личило революціонеру-демократу.) Ми пізнаємо Шевченка у стосунках з простими людьми, мешканцями Приорки, з родиною, яка дала йому притулок, господинею хати та її дітьми, з наймичкою Оришкою та кухаркою Федорою.

Як відомо, опубліковані спогади не викликали особливого інтересу, були спроби навіть заперечити їх правдивість, як і сам факт проживання поета на Приорці. До цього спричинилося ще й те, що через три роки С.Крапивіна в тій самій газеті надрукувала другий нарис "Жуткий вечер в жизни Т.Г.Шевченко", в якому йшлося про стосунки поета з його нареченою Ликерою, що про них Шевченко ніби-то оповідав Варварі Пашковській. Але в 1859 р. поет ще не був знайомий з Ликерою (про що слушно зауважив Олександр Кониський), це й змусило деяких біографів взагалі засумніватися в правдивості надрукованих Крапивіною статей.

Не зіставлятимемо обидва нариси, лише зауважимо, що другий справді аж надто белетризований, авторка використала вже надруковані спогади про Ликеру, додавши, що це все вона чула від своєї сестри. Не будемо також спинятися на всіх аргументах, викладених М.Тарасенком на користь нарису "Несколько слов..." у брошурі, виданій Інститутом Тараса Шевченка 1931 р.

Серед тих, хто сприйняв цей нарис як достовірний, був перший біограф Шевченка М.Чалий. Він не лише ввів його у свою книжку, не висловлюючи жодного сумніву, а й додав дещо від себе. М.Чалий, зокрема, стверджує, що Шевченко не кілька днів, а весь час перебування в Києві мешкав на Приорці. Він пише: "Об'яснившись таким образом с губернатором, Шевченко пошел искать квартиры... Не желая поселиться в центре Киева, он отправился на Лодол и, пройдя Плоскую часть, очутился на Приорке"; "Поселившись на Преварке, почти за городом, поэт странствовал по стогнам богоспасаемого града в одном и том же парусиновом пальтишке, порядком позаношеном"; "Наконец, около 10 августа были получены деньги, давно ожидаемые. Их принес ему по поручению жандармского полковника гимназист Маркевич".

У правдивості цих фактів ми не сумніваємося, бо після знайомства Чалий майже щодня зустрічався з Т.Шевченком. Як відомо, Чалий уважно ставився до спогадів, які використовував для написання біографії. Цікаво, що в нарисі Крапивині теж згадується той факт, що Шевченко принесли гроші. Чалий же знає точно, що їх приніс гімназист Маркевич, його учень, бо, очевидно, сам і послав його.

Ще один цікавий епізод того київського періоду фіксує Чалий — чаювання на Оболоні; воно описане так, що ми розуміємо, оповідач теж брав у ньому участь. А Оболонь — це продовження Пріорки.

Дуже важливе для нас свідчення першого біографа поета і про зустріч у старого педагога Івана Юскевича-Красковського. Розповідь про зворушливу прощальну вечерку, влаштовану Тарасові, закінчується словами: "Затем на рассвете, забравши свою мизерию на Преварке, он рушил за Днепр..."

Оскільки експозиція нашого відділу ґрунтується в основному на спогадах Пашковської, надрукованих Крапивиною, то ми звернемо увагу ще на один важливий штрих: усі висловлювання Шевченка авторка нарисів бере в лапки. Читачи їх, ми переконуємося, що це, справді, характерна для поета лексика: "Як бачите, чоловік"; "Хата, біла-біла, як сметана..."; "...бо чого сам чорт не найде, то жінка відшукає"; "...бо то, мабуть, пустякові якісь гроші, коли я зовсім забув про них, а пустяковому — пустякова й дорога..."; "...бо нічим не виб'єш клина, як клином"; "...припадають сердешні"; "А то, пробачай за правду, тіточко, погана ж ти, погана, наче гріх"; "Сказано жінка, більше серця, ніж розуму". А відомий вислів Тараса: "Кого люблять діти, той, значить, ще не зовсім поганий чоловік", — теж зі спогадів Пашковської.

Останній київський візит потребує ще дослідження. Не все відомо і про оточення поета, і про його зв'язок з недільними школами. Хотілося б більше дізнатися і про господиню хати В.Пашковську, що залишила нам прекрасні людяні спогади, позначені глибокою симпатією до Шевченка.

Питання про встановлення меморіальної дошки на будинку № 5 по вул.Вишгородській першим порушив уже покійний нині письменник Кузьма Гриб, який певний час жив у цьому районі. Письменник розшукав бабусю, мати якої знала Тараса Шевченка і була серед тих дітей, яких він пригощав цукерками. Старенька показала дослідникові скриню, деко якої було обклеєне папірцями від цукерок. "На жаль, — читаємо в записках К.Гриба, — скоро знесли старі будинки і я не знайшов бабусі з її скринькою". Шкода, що письменник не записав ні прізвища бабусі, ні її адреси, ні року народження. А з часом на місці приватних будиночків з'явилися багатоповерхові споруди і сліди тих людей, які тут раніше жили, остаточно зникли.

Пізніше, в 60-х рр., працюючи над книжкою "Третя зустріч", ці місця вивчав Петро Жур. Місцеві жителі показали йому хату, де жив Т.Шевченко. Письменник зафіксував прізвище родини, яка в ній тоді мешкала, — Пікулі. До речі, цих Пікулів знали всі на Пріорці, про них пам'ятають тут і досі.

Добре розуміючи, що за період від часу знесення приватного сектора для музеєзнавців уже багато втрачено, що корінних мешканців у цьому районі залишилося дуже мало, ми все ж звернулися до жителів Пріорки з проханням розповісти про те, що їм відомо, що вони чули від своїх батьків, дідусів, бабусь про перебування тут Т.Шевченка.

Так, Тамара Олофінська (у дівочтві — Гончаренко), 1905 р.н. (померла 1999 р.), згадуючи про свою молодість, яка пройшла на цій мальовничій околиці Києва, що була "суцільним запашиним квітучим садом", засвідчує і те, що пріорчани добре знали хату, в якій знімав кімнату Тарас Шевченко, ще задовго до встановлення тут меморіальної стели (1964 р., скульптор М.Вронський, архітектор Є.Годованюк) і думали про збереження цієї будівлі. Коли 1928 р. в приходській Покровській церкві організувалася парафія, що належала до УАПЦ, на засіданні церковної ради йшлося і про цей будиночок. На нараді були: Василь Рубан, Андрій Кунь, Олександр Закревський, Палагея Суворова, Степан Мишура, Лісовський, Бельченко, сама Гончаренко (тоді секретар церковної ради) і Степан Кихно, який і показав будинок, де мешкав поет (на час перебування тут Шевченка йому було 20 років).

Починаючи 10 років тому нашу роботу в "Хаті на Пріорці", ми не могли собі її уявити, що зовсім поряд, на вулицях

Билицькій і Замковецькій, ще живуть нащадки тих дітей, які називали поета просто "дядько Тарас", яким він розповідав казки та пригощав цукерками (В.Пашковська розповідає про бенкет, влаштований Тарасом для навколишньої дівчороти).

Перекази про це застудання передавалися від покоління до покоління, і в усіх згадуються цукерки.

Торік, навесні до музею прийшов Г.Козьменко, який, розповідаючи про свою родину, що живе на вулиці Билицькій уже два століття, назвав імена своїх рідних: мати — Настя Лісовська (1909 р.н., її батьки — Микола Лісовський (1879 р.н.) та Олена Яблонська (1879 р.н.), а батьки її батька — Лука Лісовський і Марія Кевлич (1850 р.н.) — знали Тараса Шевченка, коли їм було по 9 років.

Далі цитуємо спогади самого Козьменка:

"Мій дідусь розповідав мені, що коли Тарас Шевченко поселився на Пріорці, діти, познайомившись з поетом, мали з ним живі стосунки, в тому числі і батько мого дідуса Лука Лісовський. Поет пригощав дітей солодощами, розповідав різні цікаві історії. Поголос про цікавого дядька Тараса швидко розійшовся по Пріорці і кожного разу дітей збиралось усе більше. Коли Тарас Григорович виїхав, діти ще довго збирались, чекаючи на його повернення, але марно";

"Святе почуття до поета передається в сім'ї від покоління до покоління. Коли збиралася на свята вся велика родина, обов'язково співали пісні на вірші Шевченка. Та й як співали! Пам'ятаю, дідусь при якійсь паузі за столом казав: "...ну, дівчата, а тепер "Лілею", і дівчата вп'ятох різними голосами виконували "Лілею". Ніде ніколи подібного я не чув. І навіть у цьому 1999 р., на своє 90-річчя 23 березня, моя мама разом із своєю сестрою, якій виповнилось 88 років, співали "Лілею".

Майже всі мешканці Пріорки були знайомі між собою, і в спогадах різних людей повторюються ті самі прізвища. Козьменко згадує сім'ю Пікулів, Василя Рубана, розстріляного за те, що разом з іншими пріорчанами вимагав, аби службу в церкві відправляли українською мовою (всі його діти росли в дитячому притулку).

Спілкуючись із старожилами, вивчаючи історію Пріорки, ми зіткнулися з дивовижним феноменом околиці Києва, історія якої сягає в глибину століть так само, як і історія літописного центру. Ставши формально частиною міста ще 1834 р., ця околиця ще довго опиралась урбанізації, зберігаючи атмосферу села, його самотність, традиції, навіть одяг. Мешканці приватних будиночків з дерев'яними віконницями бондарювали, столярували, вирощували городину та продавали свою продукцію на міських ринках. Ці люди плекали любов до всього рідного: мови, пісні, одягу. На знімках (1900–1927 рр.) бачимо дівчат у вишиванках і керсетках, дітей у віночках, смушевих шапках.

Все це — "те, що було". Так назвав свої спогади наш мемуарист, і це те, що ми прагнемо відтворити в експозиції "Хати на Пріорці", — частинка того світу, який оточував поета і ще довгі десятиліття продовжував існувати, зберігаючи пам'ять про Тараса Шевченка.

Які наші здобутки? Насамперед врятовано пам'ятку, яка була під загрозою знесення. (Хоча сумно, що в Києві немає жодного іншого будинку, який відвідував Т.Шевченко в 1859 р. Немає фотографь Гудівського на Хрещатику, будинку Ботвиновського в Георгіївському провулку, будинку Юскевича-Красковського на вулиці Ірининській, будинку Сошенка на Сінній площі...)

А ще в нас збереглися старезна шовковиця й віковий дуб, який пріорчани називають "Тарасовими". Це музей просто неба. МИ МАЄМО ПРИОРКУ НА ПРИОРЦІ, і хату, яка прихистила поета в останній його приїзд до Києва.

Л і т е р а т у р а

1. Документи та матеріали до біографії Т.Г.Шевченка. — К., 1982.
2. Шевченко Т. Повне зібрання творів. — К., 1963–1964. — Т.6.
3. Крапивина С. Несколько слов о Тарасе Шевченко // Пчела. — 1875. — № 42.
4. Чалий М. Жизнь и произведения Тараса Шевченка. — К., 1882.